

Štyri roky výskumu konšpiračných teórií

Ústav experimentálnej psychológie

Centrum spoločenských a psychologických vied, v.v.i.

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED

Výskum bol financovaný Agentúrou pre podporu výskumu
a vývoja, projekty APVV-20-0335 a APVV-20-0387

2025

www.psychologia.sav.sk

TENDENCIA PRECEŇOVAŤ SVOJU
SCHOPNOSŤ ROZoznAŤ PRAVDIVÉ
INFORMÁCIE OD DEZINFORMACIÍ.

Editor: Matej Lorko

Autori (v abecednom poradí):

Magdalena Adamus
Eva Ballová Mikušková
Vladimíra Čavojová
Peter Halama
Matej Lorko
Radoslav Merva
Viktória Sunyík
Jakub Šrol
Peter Teličák

AGENTÚRA
NA PODPORU
VÝSKUMU A VÝVOJA

layout Ján Kurinec /// jankurinec.com

použité písma: Deva Ideal; Dezen Solid (design: Ján Filípek)

Publikácia vznikla v rámci projektov „Redukovanie šírenia dezinformácií a nepodložených presvedčení“ a „Psychologické súvislosti nepodložených informácií a presvedčení súvisiacich s pandémiou COVID-19“, financovaných Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (APVV-20-0335; APVV-20-0387).

Toto dielo je licencované pod licenciou Creative Commons BY-NC-ND (Uvedenie autora – Neobchodné využitie – Bez odvodených diel – 4.0 Medzinárodná). Podmienky licencie sú dostupné na: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Webstránka projektu: <https://psychologia.sav.sk/projekt/redukovanie-sirenia-dezinformacii-a-nepodlozenych-presvedceni/>

ISBN 978-80-8298-019-2

EAN 9788082980199

Súhrn

V uplynulých štyroch rokoch realizovali výskumníci a výskumníčky z Ústavu experimentálnej psychológie CSPV SAV, v.v.i. dva prepojené projekty (APVV-20-0335 a APVV-20-0387), ktoré sa venovali psychologickým a sociálnym príčinám epistemicky nepodložených presvedčení, najmä konšpiračných teórií a dezinformácií. Projekty reagovali na rastúci výskyt týchto javov počas pandémie COVID-19 a vojny na Ukrajine.

Prvý projekt sa zameriaval na **dlhodobé psychologické a spoločenské dôsledky pandémie COVID-19**, najmä na to, ako prispela k šíreniu konšpiračných presvedčení, strate dôvery v inštitúcie a maladaptívnemu správaniu. Prostredníctvom **trojvlňového longitudinálneho dizajnu** a experimentálnych manipulácií identifikoval kľúčové kognitívne a demografické prediktory zraniteľnosti voči nepodloženým presvedčeniam a skúmal vplyv spôsobu prezentácie informácií na schopnosť rozlišovať medzi pravdivými a nepravdivými tvrdeniami.

Druhý projekt sa zameriaval na **kognitívne, osobnostné a sociálne faktory, ktoré prispievajú k prijímaniu a šíreniu dezinformácií a nepodložených presvedčení (ENP)**. Systematicky testoval štyri intervenčné prístupy: podporu vedeckého myslenia, inokuláciu protiargumentmi, posilňovanie analytického myslenia a manipuláciu situačnými faktormi ovplyvňujúcimi ochotu zdieľať informácie. Dôležitým cieľom projektu bolo experimentálne overenie kauzálnych vzťahov a identifikácia zraniteľných skupín pre ciele zásahy.

Výsledky oboch projektov prinášajú nové poznatky o **bludnom kruhu konšpiračných presvedčení, nedôvery a emočného distresu**, pričom poukazujú na súhrn kognitívnych skreslení, negatívnych emócií (ako úzkosť či bezmocnosť) a širších spoločenských faktorov, ako sú ekonomická prekarita alebo politická polarizácia. Zistenia majú nielen teoretický význam, ale aj praktickú hodnotu v podobe odporúčaní, ako efektívne obmedziť šírenie dezinformácií a zvýšiť odolnosť spoločnosti prostredníctvom cielenej komunikácie a vzdelávania.

Epistemicky nepodložené presvedčenia a konšpiračné teórie^[1]

Epistemicky nepodložené presvedčenia =
presvedčenia nepodložené súčasnými vedeckými poznatkami,
alebo im priamo odporujúce

→ **Viera v paranormálne javy**

→ **Podpora konšpiračných teórií**

→ **Prijímanie pseudovedy**

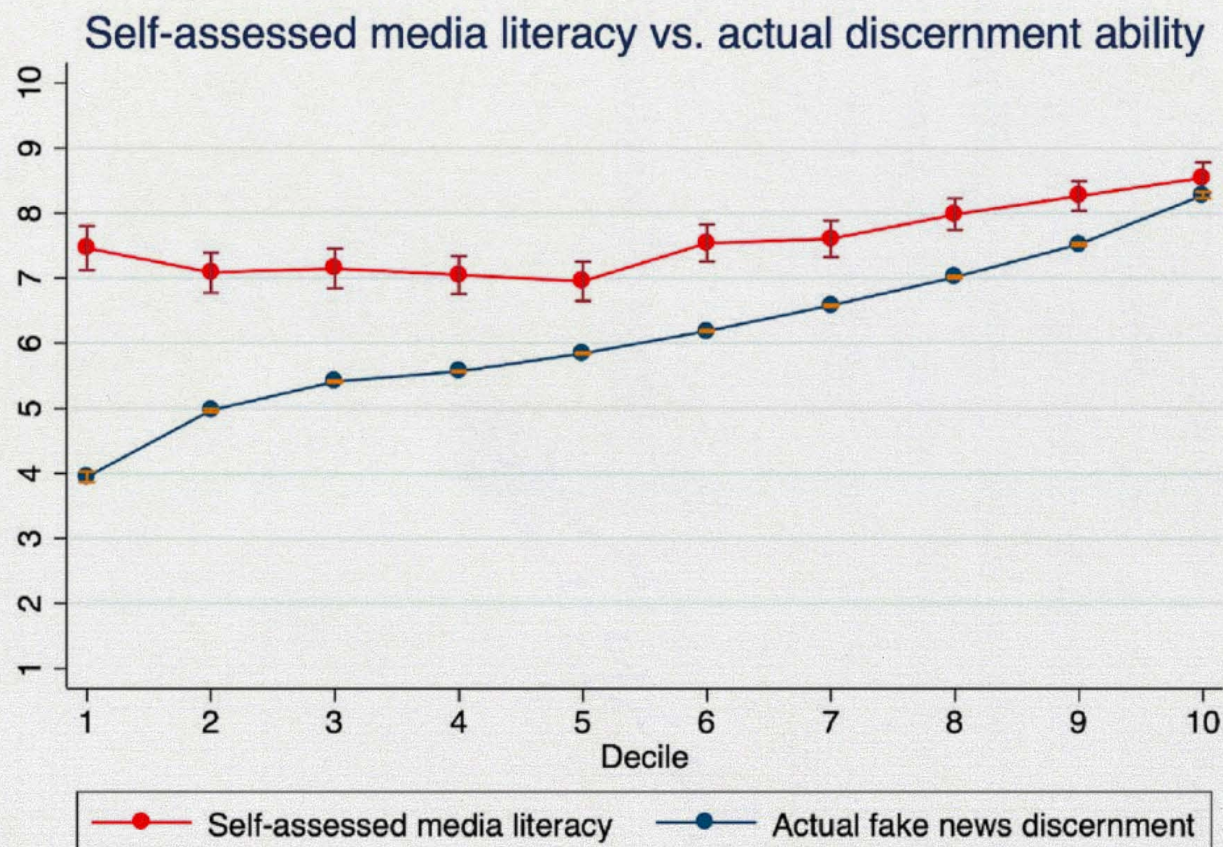
Konšpiračné teórie patria do širšej kategórie epistemicky nepodložených presvedčení.

Kolobeh zaujatého uvažovania^[1]

Epistemicky nepodložené presvedčenia môžu byť dôsledkom kognitívnych skreslení, napríklad tých, ktoré súvisia s nesprávnym vnímaním náhodnosti.

Nadmerná sebadôvera^[3, 12]

Ľudia majú tendenciu preceňovať svoju schopnosť rozoznať pravdivé informácie od dezinformácií. Rozoznávanie možno vylepšiť jednoduchými radami ohľadom mediálnej gramotnosti.

Konšpiračné teórie o pandémii COVID-19^[1, 2]

Konšpiračné teórie o zdraví, vakcínach a modernej medicíne

PRÍKLADY:

→ lekársky a farmaceutický priemysel spolupracujú na zámernom vytváraní nových chorôb

→ vakcíny prispievajú k rozvoju porúch autistického spektra u detí

→ mocní ľudia pracujú na tom, aby doplnkové a alternatívne prostriedky na liečbu rakoviny neboli dostupné

→ COVID-19 je len výmysel, je to obyčajná chrípka

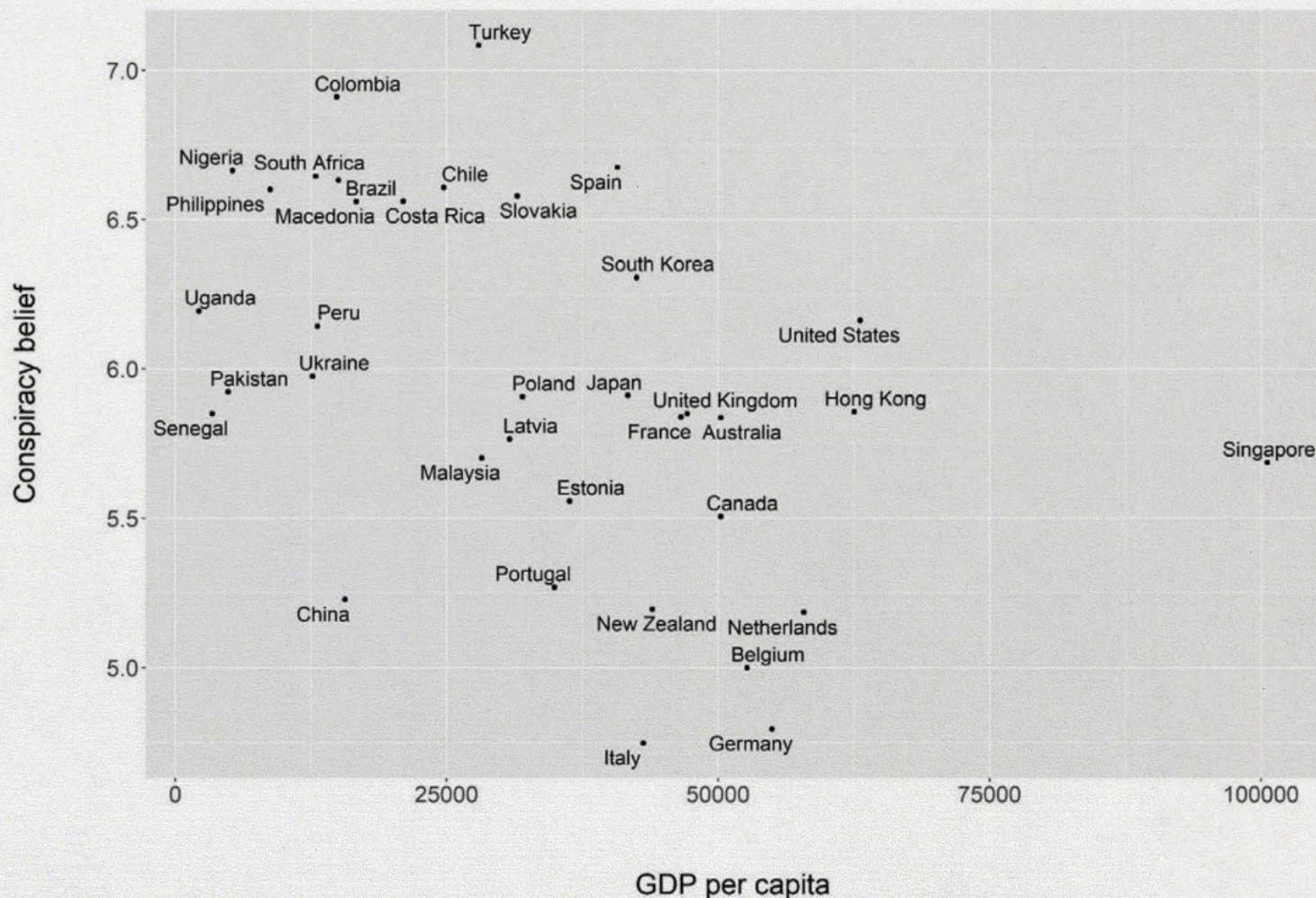
Konšpiračné teórie sú pokusy vysvetliť príčiny významných spoločenských a politických udalostí tvrdeniami o tajných spriahaniach malej skupiny ľudí, ktorá koná vo svoj vlastný prospech, proti spoločnému dobru.

Konšpiračné názory naprieč svetom [4, 6]

Sklon veriť konšpiračným teóriám súvisí s ekonomickou realitou.

Medzi krajinami: viera v konšpirácie je silnejšia v krajinách s nižším HDP, nižšou dôverou v inštitúcie, vyššou korupciou a veľkou sociálno-ekonomickou nerovnosťou.

V rámci krajiny: úlohu zohráva skutočný aj subjektívny ekonomický status. Objektívne chudobnejší ľudia, a tiež tí, ktorí si myslia, že sú chudobní (nezávisle na tom, či naozaj sú), majú väčšiu tendenciu veriť v konšpirácie ako bohatší ľudia.

**Menej
konšpiračných presvedčení**

**Uprednostňovanie
analytického myslenia**

Schopnosť uvažovať vedecky

Vyššia dôvera vo vedu

Viac vzdelania a vedomostí

**Viac
konšpiračných presvedčení**

**Uprednostňovanie
intuitívneho myslenia**

**Tendencia vytvárať unáhlené závery,
neschopnosť otvoreného myslenia**

Vyššia dôvera v sociálne siete

**Viac iných epistemicky
nepodložených presvedčení**

**Sklon veriť dezinformáciám
a konšpiračným teóriám možno
odvodiť z určitých postojov a ten-
dencií správania. [2, 3, 5, 6, 7, 14]**

Negatívne dôsledky konšpiračných presvedčení o pandémii COVID-19 ^[2]

- Podpora občianskeho radikalizmu
- Predsudky, diskriminácia, ochota zapojiť sa do násilných protestov
- Zdraviu škodlivé správanie, napríklad skrz pseudovedecké praktiky
- Viac egocentrického správania, napríklad vo forme hromadenia jedla
- Nižší záujem o očkovanie
- Obmedzené dodržiavanie hygieny, fyzickej vzdialenosti a pravidiel nosenia masky

Viera v konšpiračné teórie môže viesť k škodlivým formám správania.

Východo-západná polarizácia [8]

Pocity ohrozenia
západným životným štýlom

Podpora prokremelských
konšpiračných teórií

Obviňovanie Ukrajiny / USA

Vojna na Ukrajine

Obviňovanie Ruska

Pocity ohrozenia
ruským životným štýlom

Odmietanie prokremelských
konšpiračných teórií

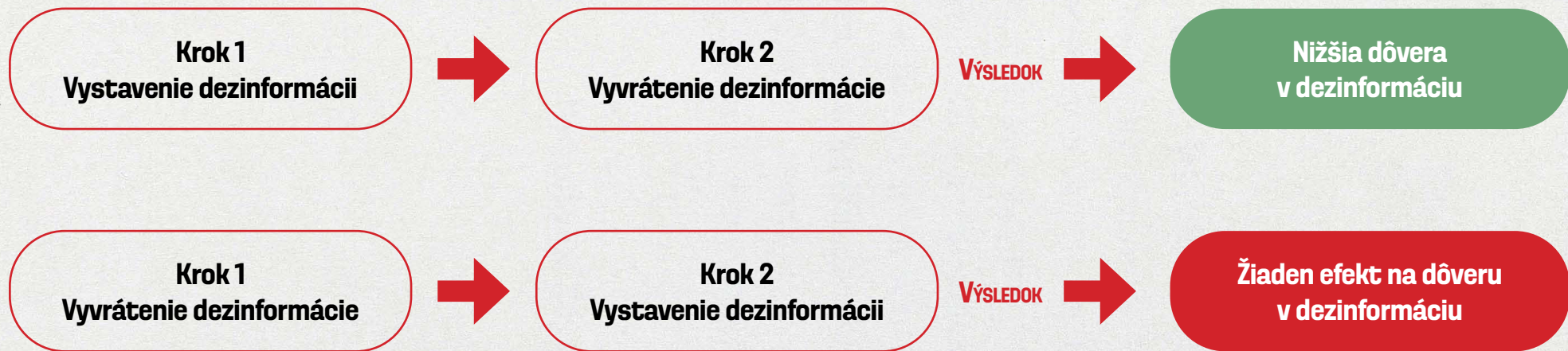
Postoje k východným/západným krajinám interagujú s dôverou v príslušné konšpiračné teórie a prejavujú sa na postojoch k spoločenským krízam, ako je napríklad vojna na Ukrajine.

Bludný kruh konšpiračných presvedčení [2, 5, 9, 13]

Pocity úzkosti a ďalšie negatívne emócie môžu vyústiť do konšpiračných presvedčení, ktoré ešte viac podporujú úzkosť a depresiu. Tento kruh môže viesť k výrazne nižšej psychickej pohode.

Preventívne odhaľovanie dezinformácií alebo ich vyvracanie? ^[10, 11]

Vyvracanie dezinformácií je účinnejšie, ak sa používa skôr ako nápravné než preventívne opatrenie.

Zoznam zdrojov

- [1] Šrol, J., & Čavojová, V. (2022). Why People Make Irrational Choices About Their Health?. In Multidisciplinarity and Interdisciplinarity in Health (pp. 177-198). Cham: Springer International Publishing.
- [2] Van Mulukom, V., Pummerer, L. J., Alper, S., Bai, H., Čavojová, V., Farias, J., ... & Žeželj, I. (2022). Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: A systematic review. *Social Science & Medicine*, 301, 114912.
- [3] Čavojová, V., Lorko, M., & Šrol, J. (2024). Reasoning versus prior beliefs: The case of COVID-19 fake news. *Applied Cognitive Psychology*, 38(2), e4194.
- [4] Hornsey, M. J., Pearson, S., Kang, J., Sassenberg, K., Jetten, J., Van Lange, P. A., ... & Bastian, B. (2023). Multinational data show that conspiracy beliefs are associated with the perception (and reality) of poor national economic performance. *European Journal of Social Psychology*, 53(1), 78-89.
- [5] Ballová Mikušková, E., & Teličák, P. (2024). Unfounded beliefs, distress and powerlessness: A three-wave longitudinal study. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 16(4), 1539-1564.
- [6] Adamus, M., Ballová Mikušková, E., Kačmár, P., Guzi, M., Adamkovič, M., Chayinska, M., & Adam-Troian, J. (2024). The mediating effect of institutional trust in the relationship between precarity and conspiracy beliefs: A conceptual replication of Adam-Troian et al.(2023). *British Journal of Social Psychology*, 63(3), 1207-1225.
- [7] Ballová Mikušková, E. (2023). Education and conspiracy beliefs: A replication of van Prooijen (2017). *Applied Cognitive Psychology*, 37(1), 174-188.
- [8] Šrol, J., & Čavojová, V. (2025). Symbolic threat from the West, belief in pro-Kremlin conspiracy theories, and attribution of blame for the war in Ukraine: A two-wave longitudinal study. *Political psychology*, 46(1), 85-103
- [9] Adamus, M., Chayinska, M., Šrol, J., Adam-Troian, J., Ballová Mikušková, E., & Teličák, P. (2025). All you'll feel is doom and gloom: Multiple perspectives on the associations between economic anxiety and conspiracy beliefs. *Political Psychology*.

[10] Lorko, M., Čavojová, V., Šrol, J., Priesol, R., Jalakšová, P., & Tužilová, B. (2025). Timing matters: Three-study test of the effects of debunking vs. prebunking on trust in disinformation.

[11] Teličák, P., Šrol, J., & Halama, P. (2024). Argument-based intervention as a way to reduce covid-19 unfounded beliefs and vaccination hesitancy. *Applied Cognitive Psychology*, 38(2), e4187.

[12] Lorko, M., Čavojová, V., & Šrol, J. (2024). Brief and effective: media literacy tips improve fake news discernment

[13] Merva, R., Šrol, J., & Čavojová, V. (2025). Institutional Distrust: Catalyst or Consequence of the Spread of Unfounded COVID-19 Beliefs?. *Studia Psychologica*, 67(1), 24-37

[14] Sunyík, V. & Čavojová, V. (2023). Alternative Medicine, COVID-19 Conspiracies, and Other Health-Related Unfounded Beliefs: The Role of Scientific Literacy, Analytical Thinking, and Importance of Epistemic Rationality. *Studia Psychologica*, 65 (3), 246-261.

Ústav experimentálnej psychológie
Centrum spoločenských a psychologických vied, v.v.i.
SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED

2025

www.psychologia.sav.sk